

mesi ve on emirin dört İncil ile çoğaltılarak kırkı tamamlaması da bu sayının hıristiyan geleneğindeki önemini gösterir.

Kur'ân-ı Kerim'de kırk (erbaîn) rakamı dört yerde geçer. Bunlardan üçü Hz. Mûsâ ve kavmiyle (el-Bakara 2/51; el-Mâide 5/26; el-A'râf 7/142), diğeri de (el-Ahkâf 46/15) insanın bu yaşta kemale ermiş olmasıyla alâkalıdır. Hadislerde kırk rakamının on sekiz defa kullanıldığı tesbit edilmiştir (Karahana, *TDED*, IV/3 [1951], s. 266-267). Kırk rakamının âyet ve hadislerde anılması, kırk âyet veya hadisin derlendiği eserlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (bk. ERBAİN; KIRK HADİS). Hz. Muhammed'e kırk yaşında nübüvvetin gelmesi, müslümanların sayısı kırka tamamlanınca açıktan tebliğ başlanması, ayrıca İslâm hukukunda malın kırkta birinin zekât olarak verilmesi müslüman geleneğinde kırk rakamının önemli bir yer tuttuğuna işaret sayılabilir.

Tasavvuf geleneğinde de kırk rakamı sıkça kullanılmıştır. Tarikata intisap edenlerin kırk günlük ön perhizini simgeleyen çile, Hz. Ali'nin kırklar meclisinin sâkisi kabul edilmesi, dünyayı tedvir eden ermişlerin sayısının kırk oluşu ve buradan türeyen "kırklara karışmak" deyimini, Bektaşılık'teki kırklar meydanı, kırklar şerbeti, kırk budak ve kırk makam, insan hamurunun kırk gün boyunca rahmet yağmurlarınca yıkıldığı vb. hususlar bunlar arasında sayılabilir.

Bazı rivayetler dolayısıyla inançlara yansımış başka telakkiler de mevcuttur: Mehdi kırk yaşında hurûc edip kırk yıl dünyada kalacak; kıyamet gününde göklerden fıskırarak bir duman arzı kırk gün kaplayacak; sûr ve kıyametin dehşeti kırk yıl devam edecek; günahkârlar cehennemdeki akrep ve yılanların zehrini kırk yıl hissedecek ve Mâlik onlara kırk yıl cevap vermeyecektir. Ölen birinin ardından kırk gün Kur'an okunup kırkıncı gün dua yapılır; yenilen haram lokma da kırk gün bedenden çıkmaz.

Kırk rakamının eski Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Kırgız (Kırk Kız) efsanesinden itibaren Türk destan ve masallarında kırk ve kırklar motifi önemli bir yer tutar. Orta Asya kökenli destanlarda yiğitlerin yanında kırk er, hatunların çevresinde kırk kız bulunduğu bilinmektedir (İnan, s. 238-240). Kırk vezir ve kırk harâmiler gibi halk hikâyelerinde, Kırkçeşme, Kırkanbar, Kırkgöz, Kırkpınar, Kırklareli gibi yer adlarında ve "kırkı çık-

mak, kırklamak, kırk oruç, kırk kurban, kırk gün kırk gece" gibi sosyal hayatı ilgilendiren alanlarda Türk geleneğini zenginleştiren kırk rakamı Türk atasözleri ve deyimlerinde de sıkça anılır. "Acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır; kırkından sonra azanı tenesir paklar; kırk kurda bir aslan ne yapsın; kırk derviş bir kilime sığar ama iki sultan bir iklim sığmaz; birisine kırk gün deli dersin deli olur" gibi atasözleriyle "kırklara karışmak, kırk deveye bir eşek, kırk gün günahkâr bir gün tövbe-kâr, kırk serçeden bir börek, kırk yılın başı, kırkı on paraya" gibi deyimler bu türdendir.

İran kültüründe de kırk rakamı benzer şekillerde sıkça kullanılmış ve çihil (kırk) kelimesinden türeyen pek çok kavram ortaya çıkmıştır: Çihil menâr (kırk minare), çihil sütun, çihil-ten (çiltlen, ricâlû'l-gayb), çihil vezir, çihil duhterân (kırk kız), çihil çe-rağ (kırk meşale), çihil sâl (kırk yıl) vb.

Kırk rakamı Yakındoğu coğrafyasında benzer kullanımlarda yer alır. Bedeviler, kırk gün kabilenin düşmanlarıyla uğraşan bir kimsenin kırkıncı gün onlardan biri olacağını, Pakistan'ın Sind eyaletinde bir kadını kendisine âşık etmek isteyen kişinin onun adını özel bir ağacın yapraklarına kırk gün yazmasının yeterli olacağını, çocuğu olmayan kadınların ramazanın son cumasında cemaatten kırk kişinin Fâtiha sûresini bir kâğıda yazdırmaları, ulucaminin kubbesi altında kırk gün sabah namazı kılanın Hızır'ı göreceği (bu geleneğin bir varyantı İstanbul'da Ayasofya Kubbesi için geçerli kabul edilir), Habeşistan'da mavi gözlü bir çocuğun kırk gün siyahî bir kadın tarafından emzirilmesiyle gözlerinin siyaha döneceği ve Uzakdoğu meditasyonunda kırk günlük tecrübenin önemli yer tutması gibi inanışlar bunlar arasında sayılabilir.

İslâm kültüründe bazı kitapların kırk bölüm halinde düzenlenmesi (meselâ İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din'i*) ve masallarda kırk durak veya kırkıncı kapının bir mutlu son oluşu, arınmanın kırk gün sürmesi gibi hususlar bu sayının bir uygunluk ve tamlık ifadesi için kullanıldığını gösterir. Bunlardan başka Orta Amerika yerlileri, Afrika ve Altay kavimleri, Budistler ve özellikle Mısır, İbrânî, Arap, Bâbil, Ârâmî, İsrail gibi Sâmi kavimlerinden itibaren Ortadoğu coğrafyasında dinler tarihi, folklor ve edebiyata yansımış olan kırk rakamı diğer sayılar içinde en çok kullanılan ve kutsallık atfedilen sayı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "rb'a" md.; Okçuzâde Mehmed Şâhî, *en-Nazmü'l-mûbin fi'l-âyeti'l-erbain*, İstanbul 1311, tür.yer.; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954, s. 8-17; a.m.f., "İslâmiyet'te 40 Adedi Hakkında", *TDED*, IV/3 (1951), s. 265-273; J. Chevalier – A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris 1974, IV, 70-71; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 200-202; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 238-240; A. Schimmel, *Sayıların Esrarı* (trc. Mehmed Temelli), İstanbul 1997, s. 250-257; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 240; E. Mahler, "Das Himmeljahr als Grundelement der altorientalischen Chronologie", *ZDMG*, LX (1906), s. 825-838; Kerim Yund, "Türk Dilinde 40", *TD*, II/23 (1953), s. 749-752; Pakalın, II, 269-270.

İSKENDER PALA

KIRK HADİS

Çeşitli konulara dair kırk hadis ihtiva eden eserlerin ortak adı.

Arapça'da *erbaûn hadîs*, Farsça'da *çihil hadîs*, Türkçe'de *kırk hadîs* diye anılan kitap türü, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış olup konuyla ilgili derleme faaliyeti, "Ümmetimin dinî işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir" meâlindeki zayıf bir hadise dayanmaktadır. Hadisin çoğu rivayeti "men hafıza alâ ümmeti", bazısı "men hamele min ümmeti" veya "men tealleme erbaîne hadîsen" diye başlamakta, "dinî işlerine dair", "sünnete (veya benim sünnetime) dair" ifadeleriyle bu hadislerin niteliğine açıklık kazandırılmaktadır (İbn Abdülber en-Nemerî, I, 192-199; Münâvî, VI, 119). Kırk hadis nakliyle ilgili rivayetler Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Ebû'd-Derdâ, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Ebû Ümâme, Câbir b. Semüre, Abdullah b. Amr b. Âs ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye nisbet edilmektedir (rivayetlerin değerlendirilmesi için bk. İbn Asâkir, s. 9-33; İbnü'l-Cevzî, I, 119-129). Bu rivayetin farklı tarihlerinde yer alan, kırk hadis derleyerek Allah tarafından fakih olarak yazılma (Hasan b. Süfyân, s. 86), kıyamet gününde fakih ve âlim olarak diriltilip haşredilme (Râmhürmüzî, s. 173; Âcurrî, s. 134-135; İbn Abdülber, I, 192-194, 198), Resûl-i Ekrem'in şefaatine nâil olma (Hasan b. Süfyân, s. 86; İbn Adî, I, 324; İbn Abdülber en-Nemerî, I, 193, 196-197), cennet kapılarının hangisinden isterse ondan

girme (Ebû Nuaym, IV, 189) ve âlimler zümresinde yazılıp şehidler zümresinde haşredilme (İbnü'l-Cevzî, I, 124) ümidi birçok âlimi kırk hadis kaleme almaya sevketmiş; kırk hadis yazma geleneği yerleştikten sonraki dönemlerde de sırf bu geleneği devam ettirmek, okuyanların duasını almak, sevap kazanmak veya bir hastalıktan kurtulmak için bu yönde eser verenler olmuştur. Ahmed b. Hanbel, metni halk arasında meşhur olmakla beraber bu rivayetin sahih bir isnadın bulunmadığını söylemiş, İbn Hacer el-Askalânî hadisin tariklerini tesbit etmek üzere bir çalışma yaptığını, fakat bütün senedlerinde hadisin sıhhatini zedeleyen kusurlar bulunduğunu belirtmiştir (*Telhişü'l-habir*, III, 207-208). Kırk hadis derleyenlerin çoğu, İbnü'l-Cevzî'nin ileri sürdüğü gibi hadislerin illetlerini bilecek bir kültüre sahip olmasalar bile (*el-İlelû'l-mütenâhiye*, I, 129) muhtemelen bir konuda nakledilen birçok zayıf rivayetin, o bahsi güçlendireceği düşüncesini benimsemiş veya Nevevî gibi daha farklı bir gerekçeye dayanmıştır. Nevevî, tarikleri çok olsa da hadis hâfizlarının bu konudaki hadisin zayıf olduğunda ittifak ettiklerini belirtmiş, kendisi kırk hadisini derlerken bu hadise değil, "Resûlullah'tan duyduklarını iyice öğrenip onu duymayanlara aynen nakledenlerin, Allah yüzünü ak etsin" diye dua ettiği hadise ve benzeri rivayetlere dayandığını söylemiştir (*el-Erba'ün*, s. 7).

Mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan ilk kırk hadisi Abdullah b. Mübârek kaleme almış, ardından Muhammed b. Esem et-Tûsî *el-Erba'ün*'unu bablara göre tasnif etmiş (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 101, vr. 93-106), daha sonra Hasan b. Süfyân (*Kitâbü'l-Erba'in*, nşr. Muhammed b. Nâsir el-Acemî, Beyrut 1414/1993), Âcurrî (*Kitâbü'l-Erba'ine hadîşen*, nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Küveyt 1408/1987; nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Tanta 1411/1990), İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî (*el-Erba'ün*, Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 81, vr. 136-154), Dârekutnî (*Kitâb fihî erbe'üne hadîşen min Müsnedi Büreyd b. 'Abdillâh b. Ebi Büreyde*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 541, vr. 136^a-174^b), Hâkim en-Nisâbü'rî, Mâfînî (aş. bk.), Ebû Nuaym el-İsfahânî (aş. bk.), İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (*el-Erba'üne's-şuğrâ*, nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1407/1987), Ebû Tâhir es-Silefî (*Kitâbü'l-Erba'in el-büldâniyye*, nşr. Muhammed İdrîs Zübeyr, Lahor, ts.), Münzirî (*Er-*

ba'ün hadîş fi'şınâ'i'l-ma'rûf, nşr. Semîr Tâhâ el-Meczûb, Beyrut 1406/1986), Nevevî (aş. bk.) ve İbn Hacer el-Askalânî (aş. bk.) gibi âlimler bu geleneği devam ettirmiş, onların *el-Erba'ün*'ları muhaddisler tarafından çokça okunup rivayet edilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'esses*, III, 117-121).

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin, fıkıhın ana kaidelerinin esasını teşkil eden hadislerden yirmi altısını derleyerek kaleme aldığı *el-Ehâdîşü'l-küllîyye elletî 'aleyhâ medârü'd-dîn* adlı eserine Nevevî'nin on altı hadis ekleyerek kırk iki hadisten meydana getirdiği *el-Erba'ün*'u (Bulak 1294; Kahire 1300) benzerleriyle kıyaslanmayacak derecede şöhrete kavuşmuş, eseri İbn Dakikul'îd, Teftâzânî, İbn Receb el-Hanbelî, İbnü'l-Mülâkkın, Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa, Zekeriyâ el-Ensârî, İbnü'l-İrâkî, Kemalpaşazâde, İbn Hacer el-Heytemî, Muslihuddin Mehmed Lârî, Ali el-Kârî, Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, İsmâil Hakkı Bursevî ve İbn Süde gibi âlimler şerhetmiştir (diğer şerh ve hâşiyeleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 59-60; *İzâhu'l-meknûn*, I, 55-56; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadîş*, s. 129-132). Bu şerhler arasında, İbn Receb el-Hanbelî'nin esere aynı mahiyette sekiz hadis ilâve ederek *Câmi'u'l-ülûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîşen min cevâmi'i'l-kilem* adıyla yaptığı çalışma da büyük ilgi görmüştür (eserin baskıları için bk. *DîA*, XX, 245-246). Nevevî'nin eserinin en güzel Türkçe tercümelerinden birini *Kırk Hadis* adıyla Babanzâde Ahmed Naim yapmıştır (İstanbul 1341). Bu tür eserlerin kırktan fazla hadis ihtiva etmesi onların *el-Erba'ün* diye adlandırılmasına engel teşkil etmemiştir.

Bazı âlimler, müslümanların bilmesinde fayda gördükleri konuları pratik buldukları bu yolla halka ulaştırmak düşüncesiyle kırk veya kırktan fazla rivayeti farklı metotlarla bir araya getirmişler, kimi itikad, âhret, kimi fıkıh ve ahkâm, kimi zühd, ahlâk ve nefis terbiyesi, zikir ve dua, kimileri de Kur'an sûrelerinin ve ibadetlerin fazileti konularındaki kırk hadisleri derlemişlerdir. Ebû'l-Kâsım Zeyd b. Abdullah el-Hâşimî, Hz. Peygamber'in çeşitli konuşmalarını *Huṭabü'l-erba'in 'an Resûlillâh şallâllâhu 'aleyhi ve sellem* adıyla bir araya getirmiş (Ahlwardt, II, 207-208), Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Balaban, hadiste nisbî ulüvvün üç çeşidini ihtiva eden *Cüz' fihî'l-erba'ünü'l-avâlî mine'l-muşâfahât ve'l-muvâfakât ve'l-*

ebdâl'ini kaleme almış, Zehebî, *el-Erba'in fî şifâti Rabbi'l-âlemîn* adlı kırk hadisinde (nşr. Abdülkâdir b. Muhammed Atâ Sûfî, Medine 1413). Allah'ın sıfatlarını ele alarak konuyu âyetlerle, sahâbî ve tâbiîn âlimlerinin görüşleriyle açıklamıştır. Osmanlı âlimlerinden Hanîf İbrâhim Efendi'nin iki kelimelik hadislerden derlediği *Erba'üne hadîşen bi-lafzateyn*'i de (*Erba'üne hadîşen min levâmi'i'l-kelim* [Nuruosmaniye Ktp., nr. 48/4; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 311/4; İÜ Ktp., AY, nr. 3454/12]) konunun değişik bir türüdür.

Bazı müellifler kırk hadis çalışmalarında kutsî hadisleri öne çıkarmış, dört ayrı kırk hadis kaleme aldığı belirtilen Cemâilî bu konuda *Kitâbü'l-Erba'in min kelâmi rabbi'l-âlemîn* (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 447), İbn Dakikul'îd, günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen *el-Erba'ün fi'r-rivâye 'an rabbi'l-âlemîn*, Ali el-Kârî, güvenilir hadislerden derlediği *el-Ehâdîşü'l-kudsîyye ve'l-kelimâtü'l-ünsîyye (el-Ehâdîşü'l-kudsîyyetü'l-erba'niyye)* (İstanbul 1316, Aksekili Köse Mehmed Efendi tarafından yapılan hâşiyesiyle birlikte; Halep 1927, *Miškâtü'l-envâr*'ın arkasında; trc. Hasan Hüsnü Erdem, Ankara 1952; trc. Harun Ünal, İstanbul 1983 [*Kırk Kudsi Hadis*]), Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîşü'l-kudsîyye ve el-Metâlibü'l-aliyye fi'l-ed'iyeti'z-zehiyyeti'l-muhteteme* (Haydarâbâd 1323) adlı eserlerini kaleme almışlardır.

Müteahhir dönemlerdeki bazı muhadisler âli isnadlı rivayetlerle kırk hadis derlemişlerdir. Kelâî'nin *el-Erba'üne's-sübâ'iyye* (bu eser müellifin *es-Sübâ'iyyâtü'l-muḥarrece min ehâdîsi Ebi 'Ali eş-Şade'fî'si* olmalıdır), Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'nin dokuz râvili *Kitâbü'l-Erba'ine'l-ebdâli't-tüsâ'ıyyât bi'l-Buḥârî ve Müslim* (Brockelmann, *GAL*, II, 88; *Suppl.*, II, 79), Bedreddin İbn Cemâa'nın *el-Erba'üne hadîşen tüsâ'iyye (el-Erba'üne't-tüsâ'ıyyetü'l-islânâd*; bk. *DîA*, XIX, 390), Zeynüddin el-İrâkî'nin *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan sahih, hasen ve garîb derecelerindeki on râvili kırk rivayeti bir araya getirdiği *Kitâbü'l-Erba'in el-üşâriyye* (nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Beyrut 1413/1992, s. 101-235; eser, Affüddin Ebû'l-Ferec Muhammed b. Abdurrahman el-Mukrî'nin *Kitâbü'l-Erba'in fi'l-ciḥâd ve'l-mücâhidin*'i ile birlikte basılmıştır) gibi eserleri bu türün örnekleridir. İbn Hacer el-Askalânî de *Şahîḥayn*'da

KIRK HADİS

bulunmakla beraber Müslim'in Buhârî'ye göre bir râvi ile âlî olarak rivayet ettiği kırk hadisi derleyerek *'Avâlî Müslim: Erbe'üne hadîş müntekât min Şahîhi Müslim (el-Erbe'üne'l-âliye li-Müslim 'ale'l-Buhârî fi Şahîhayhimâ)* adlı eserini meydana getirmiştir (nşr. Muhammed el-Meczûb, Tunus 1393/1973; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985).

Muhaddisler, hadis tahsili için dolaştıkları çeşitli kültür merkezlerinde duyup öğrendikleri hadislerden bu beldelere göre bir seçme yaparak "büldâniyye" adlı kırk hadisler de meydana getirmişlerdir (bk. BÜLDÂNİYYE). Ebû Tâhir es-Silefî'nin (ö. 576/1180) kırk ayrı yerdeki kırk hocadan rivayet edilen kırk hadis geleneğini başlattığı kaydedilmektedir (İbn Nukta, s. 177). Onun talebesi Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir de buna kırk sahâbiden kırk ayrı konuda rivayet edilme özelliğini ilâve ederek *Kitâbü'l-Erba'ine'l-büldâniyye (Erba'üne hadîşen li-erba'ine şeyhan min erba'ine beldeten 'an erba'in min erba'in li-erba'in fi erba'in)* adlı eserini meydana getirmiştir (nşr. Mustafa Âşûr, Kahire 1409/1989; nşr. Muhammed Mutî el-Hâfız, Beyrut-Dımaşk 1413/1992). Kelâfî'nin *el-Erba'üne hadîşen 'an erba'ine şeyhan li-erba'ine mine's-şahâbeti fi erba'ine ma'nâ* adlı eseriyle Hasan b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî'nin hadis tahsili için gittiği 160'tan fazla yerleşim bölgesinin nüfusu kalabalık kırk şehirden derlediği ve kırk tâbiinin kırk sahâbiden rivayet ettiği kırk hadisi de bu türdendir. İbn Hacer el-Askalânî bu türde, oldukça güç bir yöntemle kendisinin semâ yoluyla ve âlî isnadla kırk ayrı hocasından duyduğu, onların da kırk ayrı sahâbiden rivayet ettikleri kırk beş hadisi derlemiş, *el-İmtâ' bi'l-erba'ine'l-mütebâyineti (bi-şarti)*'s-semâ' adını verdiği kitabına önce âdet olduğu üzere müselles bir rivayetle başlamış, ardından aşere-i mübeşşerenin, sonra da alfabetik olarak diğer sahâbilerin rivayetlerini sıralamış, ayrıca bu hadislerin *Kütüb-i Sitte*'de ve dört mezhep imamının eserlerinde bulunması gibi şartları da gözeterek hadislerin sağlamlık derecesini belirtmiş, ardından hadislerin muhtelif tariklerinden sadece birini zikretmek suretiyle eserini ihtisar etmiştir (nşr. Selâhaddin Makbûl Ahmed, Küveyt 1408/1998; nşr. Muhammed Şekûr el-Meyâdîni, Devha 1409/1989; Mecdî es-Seyyid İbrâhîm, Kahire, ts., nşr. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî, Beyrut 1418/1997). Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Abdülvâhid el-Gâfîki el-Mellâhî'nin de gü-

nümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen kırk hadisinde bu türden oldukça zor ve karmaşık bir yöntemi denediği anlaşılmaktadır (Abdülhay el-Kettânî, I, 110-111). Abdülatîf el-Bağdâdî'nin *Kitâbü'l-Erba'in e'l-Tıbbiyye el-Müstahrece min Süne-i İbn Mâce ve Şerhuha* adlı eseri bulunmaktadır (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985). İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin başta *Kütüb-i Sitte* ve dört mezhep imamı ile Tayâlisî, Abd b. Humeyd ve Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî gibi tanınmış kırk muhaddisin *Şahîh, el-Müsned ve el-Muvatta'* gibi kırk ayrı kitabından birer hadis almak suretiyle derlediği *'İkdü'l-cevheri's-semîn* adlı eserini Cemâleddin el-Kâsımî *el-Fazlü'l-mübîn 'alâ 'İkdi'l-cevheri's-semîn* adıyla şerhetmiştir (nşr. Âsım Behcet el-Baytâr, Beyrut 1403/1983).

Sûfimeşrep bazı âlimler de genellikle tasavvufi mahiyette kırk hadis derlemiştir. Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *Kitâbü'l-Erba'in fi ahlâkı's-şûfiyye*'si (Dârü'l-kütüb-i-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 27, vr. 143-146), Mâlinî'nin kırk süfiden derlediği *Kitâbü'l-Erba'in fi şüyûhi's-şûfiyye* adlı eseri (Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, s. 302-325; Sezgin, II, 674), Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin tasavvuf ehlinin ahlâk ve davranışlarına esas teşkil eden *Kitâbü'l-Erba'in 'alâ mezhebi'l-mütehaqqikin mine's-şûfiyye*'si (nşr. Bedr Abdullah el-Bedr, Beyrut 1414/1993), Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Erba'un* (Süleymaniye Ktp., Fâ-

tih, nr. 532, vr. 66^b-70^a) ve *el-Erba'üne't-ıvâl'i* (Süleymaniye Ktp., İzmirli, nr. 3690/9), yine onun 101 kutsî rivayeti ihtiva eden *Mişkâtü'l-envâr*'ı (*fimâ ruviye 'anillâhi sübhânehû mine'l-aḥbâr*, [trc. Mehmet Demirci, Nurlar Hazinesi, İstanbul 1990]), Sadreddin Konevî'nin yirmi dokuz hadis içeren *Şerhu hadîsi erba'in*'i (nşr. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul 1990), Somuncu Baba'nın tasavvufî yönü bulunmayan güvenilir rivayetlerden bir araya getirdiği *Tuḥfetü'l-iḥvân*'ı (trc. M. Şeyhmus Alkaç [baskı yeri ve tarihi yok]), Cemâl-i Halvetî'nin derlediği hadisleri tasavvufî bir üslûpla kısaca şerh ve te'vil ettiği *el-Eḥâdîşü'l-kudsîyye ve'l-âşârü'l-Muştafaviyye*'si (Şerhu erba'ine hadîşen kudsîyyen, Şerhu eḥâdîşi erba'in el-kudsîyye [Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 314/1, vr 1^b-10^b, nr. 1683/6, 1694/21; Lâleli nr. 3669/4, 3733/9]), Meşnevî şârihi Ankaravî İsmâil Rusûhî'nin tasavvufî mahiyette gördüğü kırk hadisi yorumladığı *Şerhu hadîsi erba'in*'i (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 148) bu türün örnekleridir.

Hadis uydurma makla tanınıp bunu sevap kazanmak için yaptığını itiraf eden Meysera b. Abdürabbih el-Fârisî Kazvin'in faziletine dair kırk hadis uydurmuştur (İbn Ebû Hâtim, VIII, 254). Muhaddis ve kadî İbn Ved'ân tarafından rivayet edildiği için ona nisbet edilen uydurma rivayetlerle dolu *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'nin Hz. Peygamber'in zühd ve ahlâka dair konuşmalarından derlendiği iddia edilmekte,

İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin *Hadis-i Erba'in Şerhi*'nin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Reislukûtâb Mustafa Efendi, nr. 1182)

bu sebeple *Huṭabü'l-erba'în* (*Erba'üne hadîş fi huṭab ve'l-mev'iza*) diye de anılmaktadır (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Beyrut 1407/1987; geniş bilgi için bk. *DİA*, XX, 440-441). Hadis rivayetinde yalancılığı ile tanınan Ebû'l-Hayr Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî, *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'den derlediği rivayetlerle çoğu "eyyühe'n-nâs" diye başlayan *Erba'ün*'unu meydana getirmiştir. 632'de (1234) öldüğü halde sahâbî olduğunu ileri sürerek Hz. Peygamber'den sözde hadisler rivayet eden Raten b. Nasr'ın *el-Erba'üne'r-Reteniyye* (*er-Reteniyât*) adlı kırk hadisi de (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 626) bunlar arasında sayılabilir.

Kırk hadis türünü önemseyip çeşitli konularda ve değişik türde pek çok kırk hadis kaleme alan başka âlimler de vardır. Tücbî vaaz, kadılık ve değeri, Allah sevgisi, Resûlullah'a salavat getirme konularında muhtelif kırk hadisler meydana getirmiştir (Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1395). İbn Hacer el-Askalânî'nin çoğu âlî isnadlı rivayetlerden meydana getirdiği on bir adet kırk hadisi (bunlardan sekizi için bk. *DİA*, XIX, 522-523), Ali el-Kârî'nin (nüshaları için bk. Kettânî, s. 207) ve Süyûtî'nin (Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, s. 59-61) çeşitli kırk hadisleri anılabilir. Son devir âlimlerinden Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, Münzirî'nin *et-Terğib ve't-terhib*'i, Nevevî'nin *Riyâzû's-sâlihîn*'i, Hatib et-Tebri'î'nin *Mişkâtü'l-Meşâbih*'i, İbnü'd-Deyba'ın *Teysirü'l-vuṣûl*'ü ve Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâgîr*'i gibi eserlerden faydalanarak birincisi kutsî, diğerleri nebevî hadislerden oluşan Allah'a övgü, Kur'an, iman ve İslâm, Allah'ı zikir, dua, Peygamber sevgisi, Peygamber'in şefaati, mucizeleri, ahlâkı, namaz, oruç, zekât, Medine'nin fazileti gibi kırk konuda kırk adet kırk hadis meydana getirmiş ve çalışmasına *el-Erba'üne erba'în min eḥâdişi seyyidi'l-mürselin* adını vermiştir (Kahire 1372/1952, 2. baskı). Nebhânî bu kırk hadislerden otuz beşini adı geçen kaynaklardan bizzat seçip hazırlayarak, beşini de ünlü muhaddislerin kırk hadislerini aynen iktibas ederek meydana getirmiştir. Bu beş eser Mâfî'nin tanınmış kırk sūfiden derlediği kırk hadisi, İbn Ved'ân'ın *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'si, Münzirî'nin *Erba'ün*'u (yk. bk.), İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-Erba'ün fi red'i'l-mücrim 'an sebbi'l-müslim*'i, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin *İkdü'l-cevheri's-semîn*'idir. Ancak 360'tan fazla kırk hadisiyle Şemseddin İbn Tolun'un bu sahada önde geldiği anlaşılmaktadır (Abdülhay el-Ket-

tânî bunlardan bir kısmını zikretmektedir, I, 473-474).

Şii âlimleri de, "Hadislerimizden kırk hadisi kim ezberlerse" (Küleynî, I, 49) veya, "Yâ Ali! Ümmetimden kim kırk hadis ezberlerse", "Tarafatlarımızdan (şîamızdan) kim kırk hadis ezberlerse" gibi ifadelerle başlayan (Hür el-Âmilî, XVIII, 65, 68, 70) yahut Sünnî kaynaklarındaki rivayetleri andıran ve kırk hadis öğrenip nakletmeye teşvik eden, hatta bu kırk hadisi birer birer sayan (İbn Bâbeveyh, s. 541-544) rivayetlerden aldıkları ilhamla Hz. Ali'nin, Hz. Fâtima'nın, Ehl-i beyt'in, on iki imamın, fakir ve sâlih kişilerin menâkıbı, Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye vasiyeti, ayaklara mesh, imâmet, ahkâm, ahlâk ve ilim gibi konularda *Erba'ün hadîş* veya *Çihil hadîş* adıyla manzum ve mensur pek çok eser meydana getirmiş, bunların bir kısmını şerhetmişlerdir. Bunlar arasında Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili olanlar önemli bir yekün tutmaktadır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, I, 409-434; V, 315). Son devir âlimlerinden Âyetullah Humeynî'nin kırk ayrı konuda seçip şerhettiği oldukça hacimli *el-Erba'üne hadîşen* adlı eseri de (Beyrut 1416/1996) bu tür çalışmalardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan b. Süfyân, *Kitâbü'l-Erba'în* (nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî), Beyrut 1414/1993, s. 86; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 254; Küleynî, *el-Uṣûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 49; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil* (nşr. M. Accâcel-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 173-174; Âcurrî, *Kitâbü'l-Erba'îne hadîşen* (nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr), Küveyt 1408/1987, s. 134-135; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 324; İbn Bâbeveyh, *el-Hişâl*, Kum 1403, s. 541-544; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 189; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyânî'l-İlm* (nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî), Demmâm 1414/1994, I, 192-199; İbn Asâkir, *el-Erba'ün fi'l-ḥaṣṣi 'ale'l-cihâd* (nşr. Abdullah b. Yûsuf), Küveyt 1404/1984, s. 9-33; İbnü'l-Cevzî, *el-İlelû'l-mütenâhiye fi'l-eḥâdişi'l-vâhiye* (nşr. Halîl Meys), Beyrut 1413/1983, I, 119-129; İbn Nukta, *et-Takyîd li-mâ'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 177; Nevevî, *el-Erba'ün* (nşr. Hâşim b. Muhammed eş-Şehhât eş-Şerkâvî), Kahire 1359/1940, s. 6-11; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1394; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XXI, 447; XXIII, 328; İbn Hacer el-Askalânî, *Telhişü'l-ḥabîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, III, 207-208; a.mlf., *el-Mecma'u'l-müesses li'l-Mu'cemi'l-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşlî), Beyrut 1415/1994, III, 117-121 (fihrist); Münâvî, *Feyzû'l-kadir*, VI, 119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 52-61; II, 1036-1039; Rûdânî, *Şilatü'l-ḥalef bi-mevşûl's-selef* (nşr. Yûsuf Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 72-92; Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'*, I, 33; II, 340-341; Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şî'a* (nşr. Muhammed er-Râzî), Beyrut 1412/1991, XVIII, 65, 68, 70; Ahlwardt, *Verzeichniss*, II, 206-246; Kettânî, *er-Risâletü'l-*

müstetrafe (Özbek), s. 193-212; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 110-112, 473-474; II, 884-885; Brockelmann, *GAL*, II, 88; *Suppl.*, I, 626; II, 79; *İzâhu'l-meknûn*, I, 53-56; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Mecmû'u'l-Erba'îne erba'în min eḥâdişi seyyidi'l-mürselin*, Kahire 1372/1952; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 160-166; Sezgin, *GAS*, II, 674; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 59-61; *A'yanü's-Şî'a*, I, 148; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 409-434; V, 315; Suûd b. Abdullah Füneysan, *el-Erba'üne'l-büldâniyye fi'l-eḥâdişi'n-Necdiyye*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Rüşd), s. 5-36; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadîş* (nşr. el-Mecma'u'l-mekî), Amman 1991; Selâhattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları-I*, İstanbul 2000; Eric F. F. Bishop, "Form-Criticism and the Forty-Two Traditions of an-Navavi", *MW*, XXX (1940), s. 253-261; Fikri Yâsîn, "Cem'u'l-erba'iniyyât fi'l-hadîş", *ME*, XX (1949), 215-220; Khalid Alavî, "The Concept of Arba'in and its Basis in the Islamic Tradition", *IS*, XXII/3, (1983), s. 71-93; Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyn Vâiz-i Kâşifî", a.e., XIX, 17-18; "Erba'în", *DMBİ*, VII, 430-431.

M. YAŞAR KANDEMİR

□ TÜRK EDEBİYATI. İlk örnekleri basit derlemeler halinde II. (VIII.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan kırk hadisler bir yönüyle dinî, diğer bir yönüyle edebî, ahlâkî ve içtimâî özelliklere sahip olduğundan zamanla İslâm edebiyat ve tefekkürünün temel türlerinden biri haline gelmiştir. Arap edebiyatında ilk örneği Abdullah b. Mübârek'in *Erba'ün hadîş*'iyle görülen bu tür uzun süre başladığı gibi mensur olarak kaleme alınmış, İran ve Türk edebiyatlarında önce nazım-nesir karışık telif edilmiş ve giderek tamamen manzum kırk hadisler ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında manzum kırk hadislerin daha az bulunmasının en önemli sebebi ediplerden ziyade ulemâ ve meşâyih tarafından kaleme alınması, edebî bir üslûptan çok ilmi ve telkinî bir amaç güdülmesi olmuştur. İran edebiyatında bütünüyle manzum olan kırk hadisler nazım-nesir karışık örneklere göre oldukça fazladır. Bunun sebebi İranlı edip ve şairlerin de bu türe ilgi göstermiş olmasıdır. Türkçe'de ise ilmiye sınıfına mensup olanlar daha ziyade Arapça, şairler Farsça kırk hadis tertip etmiş, bazan da bunları aynen tercüme etmişlerdir. Arap dilinde tamamen manzum kırk hadislere rastlanmamakla beraber Farsça ve özellikle Türkçe'de manzum kırk hadisler önemli bir yer tutar. Müslüman milletlerin hiçbirinde Türkçe'de olduğu kadar manzum kırk hadis yazılmamıştır. Ali Şir